

שופרות

מים ראשונים: זכינו כבר לכתוב על [מלכויות](#) בשנת תשס"א ועל [זכרונות](#) בשנת תשס"ד. כעת, בעזרת החונן לאדם דעת, אנו זוכים להשלים דף על שופרות. כמאמר קהלת: "והחוט המשולש לא במהרה יינתק" (קהלת ד יב). וכבר זכינו לדרוש גם על פסוק זה [החוט המשולש](#) בדברינו על קהלת בשבת המועד סוכות.

מסכת ראש השנה פרק ד משנה ו – עשרה פסוקים

אין פוחתין מעשרה מלכויות מעשרה זכרונות מעשרה שופרות ... מתחיל בתורה ומשלים בנביא. רבי יוסי אומר אם השלים בתורה יצא.¹

גמרא ראש השנה דף לב עמוד א – שופרות בירושלמי ובבבלי

גמרא. הני עשרה מלכויות כנגד מי? אמר רבי לוי: כנגד עשרה הלולים שאמר דוד בספר תהילים. - הלולים טובא הוו! - הנך דכתיב בהו "הללוהו בתקע שופר" (תהילים קט).²

ספרי במדבר פיסקא עז – שופר של חירות

"אני ה' אלהיכם" למה נאמר?³ לפי שהוא אומר: "דבר אל בני ישראל לאמר בחודש השביעי באחד לחודש יהיה לכם שבתון זכרון תרועה" (ויקרא כג כד), אבל מלכות לא שמענו!⁴ תלמוד לומר: "ה' אלהיו עמו ותרועת מלך בו" (במדבר כג כא) זה שופר ומלכות.⁵ ר' נתן אומר: אינו צריך, שהרי כבר נאמר: "ותקעתם בחצוצרות" - הרי שופר, "והיו לכם לזכרון" - זה זכרון, "אני ה' אלהיכם" - זה מלכות. אם כן, מה ראו חכמים לומר מלכויות תחילה ואחר כך זכרונות ושופרות? אלא המליכהו עליך תחילה ואחר כך בקש מלפניו רחמים כדי שתזכר לו. ובמה? בשופר של חירות. ואין שופר אלא של חירות, שנאמר: "והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול" (ישעיה כז יג).⁶

¹ יש לומר לפחות עשרה פסוקים למלכויות, עשרה לזכרונות ועשרה לשופרות. שלושה פסוקים ראשונים, בכל קבוצה, הם מהתורה, שלושה מהכתובים ושלושה מהנביאים (כתובים קודמים לנביאים, לפי שהכתובים מדברים בהווה ואילו הנביאים מדברים על העתיד לבוא, כך שמעתי מפי עמוס חכם ז"ל). ומסיימים בפסוק נוסף מן התורה: "תניא: ר' יוסי אומר: המשלים בתורה הרי זה משובח" (ראש השנה לב ע"ב) ולא כנוסח המשנה שלפנינו. משנה זו מוסברת בהרחבה בגמרא ראש השנה דף לב וממנה עולה בברור שהנוסח בימיהם היה חופשי ומי שירד לפני התיבה (וכל מתפלל בתפילת הלחש) יכול היה לבחור את הפסוקים הנראים לו (במגבלות מסוימות אותן מסבירה הגמרא שם וחלקן נראה להלן). במרוצת השנים, הלך והתגבש הנוסח ונבחרו הפסוקים שנבחרו, חלקם כבר מוזכר בגמרא שם. ועדיין יש הבדלים גם בימינו בין הנוסחאות השונים: אשכנז, ספרד ותימן (למשל הפסוק "זכר לעולם בריתו דבר ציוה לאלף דור" (תהילים קה ח) שמופיע בנוסח ספרד ותימן ואיננו בנוסח אשכנז). ובדומה לדברינו במלכויות וזכרונות, גם כאן, בשופרות, לא נוכל כמובן לדון בכל הפסוקים (ובכל המדרשים שעליהם) ונביא רק "כאדם הקומץ את המנחה" (מסכת כלים, פרק יז משנה יא).

² הגמרא כדרכה שואלת על המשנה מה המקור לפסוקים אלה ולמה דווקא עשרה? התשובה לגבי פסוקי מלכויות היא עשרה "הללוהו" שבפרק קנ החותם את ספר תהילים (לנו לא מסתדר כ"כ המספר, ראו הפרק שם). התלמוד הבבלי לא מתייחס לפסוקי זכרונות ושופרות, רק למלכויות, ואת זה משלים התלמוד הירושלמי ראש השנה פרק ד הלכה ז: "אין פוחתין מעשרה מלכויות כנגד עשרה קילוסין שאמר דוד: הללויה הללו אל בקדשו הללוהו ברקיע עוזו כו' עד כל הנשמה תהלל יה הללו יה. מעשרה זכרונות כנגד עשרה יודיים שאמר ישעיה: רחצו הזכו הסירו וגו' למדו היטב דרשו משפט וגו'. מה כתיב בתריה? לכו נא ונוכח יאמר יי'. מ' שופרות כנגד ז' כבשים פר ואיל ושעיר". בעלי חיים מהם ניתן לעשות שופר. אך אם נחזור לתלמוד הבבלי, ראו שהוא שואל שיש הרבה הלולים בספר תהילים ותשובתו היא שמונים רק את ההללויות של "הללוהו בתקע שופר" של הפרק המסיים את ספר תהילים. הרי לנו שלשופרות יש אזכור עקיף גם בתלמוד הבבלי.

³ מדובר בפסוק מספר במדבר (פרק י פסוק י) החותם את פרשת חצוצרות הכסף שנצטווה משה לעשות: "וּבְיָוִם שִׁמְחַתְּכֶם וּבְמוֹעֲדֵיכֶם וּבְרֵאשֵׁי חַדְשֵׁיכֶם וּתְקַעְתֶּם בְּחֻצְצֹתַי עַל עֲלֵיתֵיכֶם וְעַל זִבְחֵי שְׁלֵמֵיכֶם וְהָיוּ לָכֶם לְזִכְרוֹן לִפְנֵי אֱלֹהֵיכֶם אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם".

⁴ הרי לנו בפסוק של אחד בתשרי בפרשת המועדות, ספר ויקרא, אזכור של תרועה וזכרון. מלכות מאיפה? לפני שנראה את תשובת המדרש, כדאי לציין שלתרועה, היינו לשופרות, יש פסוק נוסף ובלי זכרון, בפרשת המועדות בספר במדבר כט א: "וּבַחֲדָשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאֶחָד לַחֲדָשׁ מִקְרָא קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל מִלְאֲכַת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ יוֹם תְּרוּעָה יִהְיֶה לָכֶם". לשופר ולתרועה יש קשר חזק מהמקרא עם ראש השנה, אחד בתשרי, אבל בא בתפילותינו בסוף מסיבות שנראה.

⁵ להוספת מלכויות עפ"י דרשה מקדימה זו (שנראה כאילו לקוחה ממקום אחר), יש צורך של שילוב עם פסוק מפרשת בלק וברכת בלעם המחבר את התרועה עם המלכות. התרועה מחברת את הזכרון ואת המלוכה. אבל ר' נתן שמופיע מיד בהמשך, מעדיף ללמוד את הכל מהפסוק בפרשת החצוצרות של משה, בלי צורך בחיבור והיקש פסוקים. בכך חוזרת הדרשה לפסוק הפתיחה שהזכרנו בהערה 3. ראו אגב דברינו [חצוצרות משה](#) בפרשת בהעלותך.

⁶ בשיטת ר' נתן, המתבססת על הפסוק מפרשת החצוצרות, יש לשופרות תפקיד מרכזי. הוא הבסיס של המשולש ומלכויות וזכרונות הן הצלעות. ובכל זאת, הוא נקבע אחרון. הוא הופך מבסיס למטרה. הוא הזכרון וגם החירות! טעמים רבים נאמרו בשופר, בפרט הרעיון של התעוררות ושיפור המעשים (פסיקתא דרב כהנא כג, רמב"ם הלכות תשובה פרק ג הלכה ד). אבל המוטיב הראשוני של

תוספתא ראש השנה פרק ב הלכה יג – ר' יוסי מול ר' יהודה, מעמדה של התרועה

... זכרון שיש עמו תרועה, כגון: "זכרון תרועה מקרא קודש" - ר' יוסי אומר: אומר עם הזכרונות ועם השופרות. ר' יהודה אומר: לא היה אומרן אלא עם הזכרונות בלבד. תרועה שאין עמה זכרון, כגון: "יום תרועה יהיה לכם" - ר' יוסה אומר: אומרה עם השופרות. ר' יהודה אומר: לא היה אומרן עמה. מלכות שיש עמה שופר, כגון: "בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה'" - אומרה עם המלכויות ועם השופרות ר' יהודה אומר: לא היה אומרה, אלא עם השופרות בלבד.⁷

מסכת ברכות דף ו עמוד ב – בין מעמד הר סיני ושמחת חתן וכלה

ואמר רבי חלבו אמר רב הונא: כל הנהנה מסעודת חתן ואינו משמחו - עובר בחמישה קולות, שנאמר: "קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה, קול אומרים הודו את ה' צבאות וכו'" (ירמיהו לג יא).⁸ ואם משמחו מה שכרו? - אמר רבי יהושע בן לוי: זוכה לתורה שנתנה בחמישה קולות, שנאמר: "ויהי ביום השלישי בהיות הבקר ויהי קולות וברקים וענן כבד על ההר וקול שופר חזק מאד ... ויהי קול השופר הולך וחזק, משה ידבר והאלהים יענו בקול" (שמות יט, טז, יט).⁹

מכילתא דרבי ישמעאל יתרו מס' דבחדש פרשה ד - "ויהי קול השופר הולך וחזק מאד"

"ויהי קול השופר" - הרי זה סימן יפה בכתובים.¹⁰ כל מקום שנאמר שופר, הרי זה סימן יפה לישראל, שנאמר: "עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר" (תהלים מז ו). ואומר: "ויהי ביום ההוא יתקע בשופר גדול" (ישעיהו כז יג). ואומר: "ויהי אלהים בשופר יתקע והלך בסערות תימן" (זכריה ט יד). "הולך וחזק מאד" - מנהג ההדיוט, כל זמן שהוא הולך קולו עמום, אבל כאן כל זמן שהוא הולך קולו מגביר. ולמה כך מתחילה? כדי לשכך את האוזן מה שהיא יכולה לשמוע.¹¹

השופר הוא החירות, מטיב שיש לו סימוכין טובים במקרא משופר של יובל (ויקרא כה ט). וכן הוא בנוסח התפילה, ראשית ברמת הכלל: "יתקע בשופר גדול לחרותנו" ואף ברמת היחיד, חירות האדם בעצם עומדו לפני קונו בתפילה ודרישתו לסליחה: אם כבנים, אם כעבדים. ראו דברינו [אם כבנים אם כעבדים](#) בראש השנה.

⁷ תוספתא זו היא דוגמא לחיפוש חז"ל אחרי פסוקים מתאימים למלכויות, זכרונות ושופרות, כפי שכבר הערנו לעיל. ראו תוספתא זו במקור במלואה על שלל האפשרויות והצירופים שהיא מציעה בפסוקים המשלבים מלכות עם זכרון, זכרון עם שופר, שופר עם מלכות וכו'. מה שמעניין בהקשר המיוחד של שופרות בהם אנו דנים, היא שיטת ר' יהודה. בעוד ששיטת ר' יוסה (בלשון ארץ ישראל) היא פתוחה וחופשית וכמעט הכל הולך עם הכל, כולל חזרות, ר' יהודה מקפיד ומדקדק בפסוקים. ראשית, תרועה איננה שופר. אמנם בתורה נזכר כיום תרועה, אבל חז"ל קבעו שתרועה היא בשופר (במקדש גם עם חצוצרות ובגבולין רק שופר, כפי שנראה להלן) ולכן יש לדקדק בפסוקים בהם מופיעה המילה "שופר". ואם יש בפסוק שופר ומשהו אחר (זכרון או מלכות), מקומו בשופרות. ונראה שאין הלכה כר' יהודה. בתשעה מתוך עשרה הפסוקים שאנו אומרים יש שופר (והפסוק בחצוצרות וקול שופר, אכן ממוקם בשופרות ולא במלכויות), אך בפסוק האחרון החותם את שופרות, שעוד נדון בו להלן, אין. ראו גם הברכה החותמת את שופרות: "ברוך אתה ה' ... שומע קול תרועת עמו ישראל ברחמים" ולפי שיטת ר' יהודה תרועה איננה שופר. וצריך עיון.

⁸ ארבע פעמים מוזכר בירמיהו, נביא הזעם והחורבן, "קול ששון וקול שמחה, קול חתן וקול כלה", ושלוש מהם להרס ולחורבן. ראו ירמיהו פרק ז פסוק לד: "והשבתי מערי יהודה ומחצות ירושלים קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה פי לחרבה תהיה הארץ" וכן, בדומה, בפרק טז פסוק ט ופרק כה פסוק י. אבל ירמיהו הוא היחיד שגם מנחם ב"קול ששון וקול שמחה" (זו מטבע הלשון שלו שגם זכתה להיכנס לשבע ברכות חתן וכלה). וכבר עמדנו, בדברינו [זכרונות](#), על הקשר המיוחד של ירמיהו לראש השנה. ירמיהו שפעם אחרונה קראנו בו בשתי הפטרות הפורענות מתוך השלוש שלפני תשעה באב, ולא זכה ולוא להפטר נחמה אחת מתוך השבע (שכולן מישעיהו), זכה, בסופו של דבר, להפטר הנחמה הגדולה של יום שני של ראש השנה: "זה אמר ה' מצא חן במדבר עם שרידי חרב הלוך להרגיעו ישראל: מרחוק ה' נראה לי ונאבת עולם אהבתיך עלכן משכתך חסד: ... זה אמר ה' מנעי קולך מלפני מדימה כי יש שכר לפעלתך ... וישתקנה לאחריה נאסה וישבו בנים לגבולם: ... הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשעים כימדי דברי בו זכר אצרכנו עוד עלכן המו מעי לו רחם ארחמנו נאסה".

⁹ על מנת להגיע לחמישה קולות, שכרו של מי שמשמח חתן וכלה, מצרף הדרשן שני פסוקים משמות פרק יט, מעמד הר סיני. ואלה שני הפסוקים בהם אנו פותחים את פסוקי השופרות במחזור תפילותינו (שנראה להלן). ובשניהם אגב חוזר הביטוי קול שופר חזק. אנחנו תוקעים בשופר שלנו שקולו ותרועותיו בוקעים מלמטה למעלה והוא מסמל את תפילת האדם והחזרה בתשובה הבאים מלמטה ושואפים כלפי מעלה. קול השופר של מעמד סיני הוא מלמעלה למטה ומסמל את ירידת השכינה והורדת התורה לארץ. ומה הקשר לחתן וכלה? חופה וברית? שיר השירים? מדוע בחרנו דווקא מדרש זה? את זאת נשאיר לשואבי המים ונשמח לקבל פירושים וביאורים.

¹⁰ אם הכוונה כאן לכתובים ממש (ספרות החכמה: תהלים, משלי, איוב וכו'), נכון הוא שכל האזכורים של "שופר" שם הם סימן יפה (כולם אגב הם בתהלים ומובאים במחזור, להוציא אחד שהוא באיוב). אבל אם הכוונה היא לכתובים במובן הרחב – המקרא כולו, כפי שאכן נראה מהמשך המדרש, יש לציין שבנביאים יש אזכור רב של "שופר" שהוא לצרה ואסון ואינו סימן יפה (בפרט בירמיהו, יחזקאל ותרי עשר) ומסדר המחזור טרח למצוא את אותם בודדים שהם לטובה, מישעיהו וזכריה.

¹¹ אנו ממשיכים לדרוש בפסוקי השופר של מעמד הר סיני ואגב כך לומדים שכבר במכילתא, שהוא מדרש קדום, יש בחירה של פסוקים מסוימים ומהם התפתח הנוסח שבידינו. ועוד אנו לומדים על הרעיון להשמיע את השופר באופן הדרגתי, מהקל לכבד,

ויקרא רבה פרשה כט סימן ג - "עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר"

יהודה ברבי נחמן פתח: "עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר" (תהלים מז ו) - בשעה שהקב"ה יושב ועולה על כסא דין, בדין הוא עולה. מאי טעם? "עלה אלהים בתרועה". ובשעה שישראל נוטלין את שופריהן ותוקעין לפני הקב"ה, עומד מכסא הדין ויושב בכסא רחמים, דכתיב: "ה' בקול שופר" ומתמלא עליהם רחמים ומרחם עליהם והופך עליהם מדת הדין לרחמים. אימתי? "בחדש השביעי"¹².

מסכת ראש השנה כז ע"א - "בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה' "

משנה: שופר של ראש השנה של יעל, פשוט ופיו מצופה זהב, ושתי חצוצרות מן הצדדין. שופר מאריך וחצוצרות מקצרות, שמצות היום בשופר... **גמרא:** ... רב פפא בר שמואל סבר למיעבד עובדא כמתניתין.¹³ אמר ליה רבא: לא אמרו אלא במקדש. תניא נמי הכי: במה דברים אמורים - במקדש, אבל בגבולין: מקום שיש חצוצרות - אין שופר, מקום שיש שופר - אין חצוצרות.¹⁴ וכן הנהיג רבי חלפתא בציפורי, ורבי חנניא בן תרדיון בסיכני, וכשבא דבר אצל חכמים אמרו: לא היו נוהגין כן אלא בשערי מזרח ובהר הבית בלבד. אמר רבא, ואיתימא רבי יהושע בן לוי: מאי קראה - דכתיב: "בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה' " (תהלים צו ו). לפני המלך ה' - הוא דבעינן חצוצרות וקול שופר, אבל בעלמא - לא.¹⁵

מסכת ראש השנה לח ע"ב - "תקעו בחודש שופר בכסה ליום חגנו"¹⁶

... ממאי דתשרי הוא? - דכתיב: "תקעו בחודש שופר בכסה ליום חגנו" (תהלים פא ד). איזהו חג שהחדש מתכסה בו - הוי אומר זה ראש השנה וכתב: "כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב".¹⁷ תנו רבנן: "כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב" - מלמד שאין בית דין של מעלה נכנסין לדין אלא אם כן קידשו בית דין של מטה את החדש. תניא אידך: "כי חק לישראל הוא" - אין לי אלא לישראל, לאומות העולם

מהשקט לחזק שזה וודאי מתאים לרעיון של שופר כסמל להתעוררות ושיפור המעשים. ולא מצאנו התייחסות לעניין זה בהלכה, האם נכון, למשל, שב"תקיעה גדולה" ישתדל התוקע לא להאריך בזמן (וכל הציבור יסתכל בשעון), אלא יעשה "קול שופר הולך וחזק". וצריך עיון.

¹² ובפסיקתא רבתי (איש שלום) פיסקא לט, אותו מוטיב בניסוח קצת אחר: "ולמה ישראל תוקעים בשופר בראש השנה? כדי שידין אותם הקב"ה ברחמים ויזכה אותם, שנאמר: עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר (תהלים מ"ז ו). אמר אסף: הואיל ובשופר הזה הקב"ה מרחם על ישראל ומזכה אותם בדין, הווי זהירים להיות נוטלים שופרות בראש השנה ומתריעים לפני הקב"ה והוא מרחם על ידם ומזכה אתכם בדין. מניין? ממה שקרינן בענין: מזמור הרנינו לאלהים עוזינו הריעו לאלהי יעקב". ומכאן גם השם "מדרש הרנינו" בפסיקתא רבתי לראש השנה. עכ"פ, תקיעת השופר של בני האדם היא שכביכול מרוממת את אלהים לכסא הדין, כמו עצם קביעת התאריך בלוח השנה שנתון בסמכות בית הדין, מוטיב שנמצא במדרשים רבים, ראו ירושלמי ראש השנה פרק א, פסיקתא דרב כהנא פיסקא ה, ועוד. אז, "מן הדין" הוא שמידת הדין תתהפך למידת הרחמים והמלך שעולה לכסאו ביום שקבעו בני ישראל ובזכות השופר שהם תוקעים בו, ידון אותם לכף זכות ביום זה.

¹³ היינו, להנהיג גם בבית הכנסת של ימינו שילוב של חצוצרות ושופר (ואולי גם לצפות את פיו של השופר בזהב?), כמו במקדש. ¹⁴ "מקום שיש שופר, אין חצוצרות" - זה בית הכנסת בימינו, בראש השנה (וביום כיפור), שבו תוקעים בשופר ואין חצוצרות: אבל: "מקום שיש חצוצרות, אין שופר" - בקטע זה של הגמרא התקשו רבים וטובים, למה הכוונה בימינו. לתענית? לציאה למלחמה? ראו מפרשי הגמרא ועיונים במהדורת שטיינזלץ. ובכניסת השבת, יש נהגו בחצוצרות ויש בשופר (מחנה יהודה בירושלים) ואין מדקדקים.

¹⁵ הפסוק: "בחצוצרות וקול שופר" יוצר חיבור חשוב בין החצוצרות והשופר למצוות התרועה של היום. בתורה מוזכר רק עניין התרועה ולא כתוב במה וחז"ל הם שמחדשים את השופר, כפי שנראה בפסוק הבא: "עלה אלהים בתרועה, ה' בקול שופר". ובמקדש, אכן נהגו שניהם. ועבורנו, שאין לנו חצוצרות, מזכיר הפסוק את עבודת המקדש ויוצר געגועים לחידושו ולגאולה. אבל יש כאן גם דבר פשוט יותר. חיבור זה, של החצוצרות והשופר נותן תשתית טובה להעשרת פסוקי השופרות גם בכאלה שיש בהם רק חצוצרות (ראו הפסוק המסיים את השופרות), כשיטת ר' יוסי בתוספתא לעיל ולא כשיטת ר' יהודה.

¹⁶ פסוק זה כבר הופיע בזכרונות, לא כחלק ממנין עשרה פסוקי זכרונות, אלא כפתיח לזכרונות אשר מסביר את קביעת ראש השנה כיום דין וכיום בריאת העולם: "זה היום תחילת מעשיך זכרון ליום ראשון כי חוק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב. ועל המדינות בו יאמר וכ' " (תפילת תקיעתא דרב, תפילה שנאמרה בבית מדרשו של רב לפני התקיעות). וכבר הארכנו במדרש זה בדברינו **זכרונות**, ראו שם.

¹⁷ לפסוק זה יש חשיבות רבה, משום שהוא שמקשר בין התקיעה לדין. שהרי בתורה אין שום אזכור של ראש השנה כיום דין. (הביטוי ראש השנה עצמו נזכר רק ביחזקאל מ א, בתורה הוא נקרא בפשטות "אחד לחודש השביעי"). אבל יש אזכור לתקיעה: "יום תרועה יהיה לכם". בא הפסוק בתהלים: "תקעו בחודש שופר בכסה ליום חגנו כי חוק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב" ויוצר את הקשר בין התקיעה לדין. ואימתי? ביום בו הלבנה מכוסה. ואין לנו חג אחר שחל בתחילת החודש, אלא ראש השנה (ומטעם זה הוא נוהג גם בארץ ישראל שני ימים. ונושא שני הימים של ראש השנה נדון בהרחבה בספרו של הרב זיון: המועדים בהלכה). ואגב, נכנס כאן גם ענין השופר, שהרי שוב, בתורה כתוב יום תרועה ולא כתוב במה. בא פסוק זה ואומר שהתקיעה היא בשופר דווקא. ראו מסכת ראש השנה לד ע"א: "אי מה להלן חצוצרות - אף כאן חצוצרות? - תלמוד לומר: תקעו בחודש שופר בכסה ליום חגנו. אי זהו חג שהחדש מתכסה בו - הוי אומר זה ראש השנה, וקאמר רחמנא שופר".

מנין - תלמוד לומר משפט לאלהי יעקב. אם כן מה תלמוד לומר כי חק לישראל? מלמד שישראל נכנסין תחילה לדין.¹⁸

מסכת ראש השנה דף יא עמוד ב - "והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול"

... רבי אליעזר אומר: בתשרי נברא העולם, בתשרי נולדו האבות ... בניסן נגאלו, בתשרי עתידין ליגאל - אתיא שופר שופר; כתיב הכא: "תקעו בחדש שופר", וכתיב התם: "ביום ההוא יתקע בשופר גדול".¹⁹

בראשית רבה פרשה נו סימן ט - "וה' אלהים בשופר יתקע והלך בסערות תימן"

"וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל אחר" - מהו "אחר"? אמר ר' יודן: אחר כל המעשים ישראל נאחזים בעבירות ומסתבכין בצרות וסופן להיגאל בקרניו של איל, שנאמר: "וה' אלהים בשופר יתקע וגו'" (זכריה ט יד).²⁰ אמר ר' יודה בר' סימון: אחר כל הדורות ישראל נאחזים בעבירות ומסתבכין בצרות, סופן להיגאל בקרניו של איל, שנאמר: "וה' אלהים בשופר יתקע וגו'" (זכריה ט יד).²¹

אמר ר' חנינא בר יצחק: כל ימות השנה ישראל נאחזים בעבירות ומסובכים בצרות ובראש השנה הן נוטלין שופר ותוקעין וסופן להיגאל בקרניו של איל, שנאמר: "וה' אלהים בשופר יתקע וגו'". ר' אבא בר רב פפי, ר' יהושע דסיכנין בשם ר' לוי: לפי שהיה אבינו אברהם רואה את האיל ניתוש מן החורש הזה הולך ומסתבך בחורש אחר. אמר לו הקב"ה: כך בניך עתידים להסתבך ממלכות למלכות מבבל למדי וממדי ליון ומיון לאדום וסופן להיגאל בקרניו של איל, זהו שכתוב: "וה' אלהים בשופר יתקע וגו'" (זכריה ט יד).²²

וְבַיּוֹם שֶׁמַּחֲתֶכֶם וּבְמוֹעֲדֵיכֶם וּבְרֵאשֵׁי חַדְשֵׁיכֶם וּתְקַעְתֶּם בַּחֲצֹצְרֹת עַל עֲלֵתֵיכֶם וְעַל זְבָחֵי שְׁלֵמֵיכֶם וְהָיוּ לָכֶם לְזָכְרוֹן לִפְנֵי אֱלֹהֵיכֶם אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם:²³

¹⁸ כוחו של בית הדין לקבוע את לוח השנה וראשי חודשים, ידוע משכבר ומקורו בפסוקים אחרים ("החודש הזה לכם" ועוד). ראו דברינו **החודש הזה לכם** בשבת החודש. אך כאן, משעה שנקבע ראש השנה כיום דין, מקבל כוח זה משמעות מיוחדת, שהרי בני ישראל הם שמעלים את מי שדן אותם בתרועה, כפי שכבר הערנו לעיל. ראו שוב המקורות הנוספים בנושא זה: ירושלמי ראש השנה פרק א, פסיקתא דרב כהנא פייסקא ה. עוד למדנו מפסוק זה על אופיו האוניברסלי של ראש השנה כיום משפט, חשבון נפש וזכרון לעולם כולו, לא רק לעם ישראל. וכבר הארכנו לדון גם במדרש זה בדברינו **זכרונות**, ראו שם.

¹⁹ כבר הארכנו לדון בדברינו **היום הרת עולם** במחלוקת הגדולה בין ר' אליעזר (בן הורקנוס) ור' יהושע (בן חנניה) באשר למועד בריאת העולם, ובאשר לתאריכים חשובים נוספים בהיסטוריה של עמנו ומועד הגאולה לעתיד לבוא, אם הם בניסן, כשיטת ר' יהושע, או בתשרי, כשיטת ר' אליעזר. ואנו פוסקים כשיטת ר' אליעזר (פיצוי על תנורו של עכנאי) ולפיכך אנו משלבים פסוקי גאולה מהנביאים, שמזכר בהם שופר, בפסוקי שופרות. ומנין באמת לר' אליעזר שבתשרי עתידים להיגאל? מההיקש, דרך המילה "שופר" בין הפסוק הקודם שדרשנו: "תקעו בחודש שופר בכסה ליום חגנו" (שלקוח מהכתובים, ספר תהלים, ראו הערה 1 לעיל שפסוקי הכתובים קודמים לפסוקי הנביאים), שכבר הוכחנו שהוא שייך לא' בתשרי, והפסוק בישיעיהו כז יג: "וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא יִתְקַע בְּשׁוֹפֵר גָּדוֹל וּבָאוּ הָאֲבָדִים בְּאָרֶץ אֲשׁוּר וְהִנְדָּחִים בְּאָרֶץ מִצְרַיִם וְהִשְׁתַּחֲוּוּ לַה' בְּהַר הַקֹּדֶשׁ בִּירוּשָׁלַם". מדרשי גאולה רבים נאמרו על פסוק זה בישיעיהו כז. ראו מדרש ספרי במדבר לעיל בדיון על מלכויות זכרונות ושופרות, המכילתא שהבאנו לעיל, סוף מסכת מכות (דף כד עמוד א): "... משה אמר: ואבדתם בגוים, בא ישיעיהו ואמר: והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול וּבָאוּ הָאֲבָדִים", סנהדרין קי ע"ב שם מוכח מהפסוק בישיעיהו שדור המדבר יש להם חלק לעולם הבא ועתידים לשוב, ועוד. אבל על מנת לכלול את הפסוק מישיעיהו בפסוקי שופרות, צריך לבסס את הקשר לא' בתשרי (ואגב כך את שיטת ר' אליעזר) וזה מה שעושה מדרש זה. אך באמת, הקשר הוא דו-כווני. נראה שמדרשי הגאולה הרבים על פסוק זה מישיעיהו הם שמשליכים על א' בתשרי כיום שבו נברא העולם וכיום דין. מוטיב חשוב בראש השנה הוא הגאולה לעתיד לבוא והגם שאיננו מעיקרו של יום, הוא מעצים עליו ומתחבר היטב גם למוטיב המלכות והזכרון. ראו שוב ספרי ומכילתא לעיל.

²⁰ הפסוק המלא בזכריה הוא: "וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא יִתְקַע בְּשׁוֹפֵר גָּדוֹל וּבָאוּ הָאֲבָדִים בְּאָרֶץ אֲשׁוּר וְהִנְדָּחִים בְּאָרֶץ מִצְרַיִם וְהִשְׁתַּחֲוּוּ לַה' בְּהַר הַקֹּדֶשׁ בִּירוּשָׁלַם". וברוב המחזורים מחברים את תחילת הפסוק הבא: "ה' צְבָאוֹת יְיָ אֱלֹהֵינוּ", אבל מוסיפים מיד - כן תגן על עמך ישראל בשלומך. ובמחזורים רבים יצא כאן שיבוש כאילו הביטוי (הפסוק) הוא: "ה' צְבָאוֹת יְיָ אֱלֹהֵינוּ" - כן תגן על עמך ישראל בשלומך" ולא ברור איפוא נגמר הציטוט של הפסוק מזכריה ואיפה חוזרים לנוסח התפילה. ומכאן קריאה לבעלי התפילה לדקדק בעניין זה ולהבחין בנגינתם בין פסוק ובין נוסח התפילה.

²¹ "אחר כל המעשים" - אומר ר' יודן ואילו ר' יהודה בר' סימון אומר: "אחר כל הדורות". הבדלי גישה אלה חוזרים גם בצמד הדרשות הבאות של ר' חנינא הקושר את סיפור האיל המסתבך בסבך למעגל השנה וראש השנה ור' אבא בר ר' פפי הקושר את העניין למעגל ההיסטוריה והגאולה לעתיד.

²² יותר מכולם, ר' אבא בר ר' פפי מדגיש את האיל הנאחז בקרניו כסיפור שני ועצמאי של העקידה ולא כנספח לסיפור העיקרי שהוא עקידת יצחק. ושם זה הסיפור העיקרי - המשמעות הסימבולית לדורות. לא נוסף פירוש משלנו על מדרש זה, שמה נגרע. נשמח לקבל פירושים וביאורים על הקשר בין הפסוק בזכריה, העקידה וראש השנה.

²³ אמרנו שהכלל הוא שהפסוק המסיים הוא מהתורה. איפה כאן השופר? נראה שיש כאן הקבלה עם מלכויות, שם גם יש בעיה למצוא פסוק נוסף של ה' מלך בתורה ומסדר המחזור לקח שם את הפסוק: "שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד" כפסוק של מלכות לפי הכלל: אלהות היא מלכות (מקור?). וכאן חצוצרה היא שופר. ובאמת, מלבד שלושת פסוקי השופר שבמעמד מתן תורה, שמות יט-כ, שכולם כבר הובאו, יש לנו עוד פסוק של שופר בתורה, שופר של יובל: "וְהַעֲבַרְתָּ שׁוֹפֵר תְּרוּעָה בַּחֲדָשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּעֶשְׂרֵי לַחֲדָשׁ

רש"י במדבר פרק כג פסוק כא – ה' אלוהיו עמו

"ה' אלהיו עמו" - אפילו מכעיסין וממרים לפניו אינו זז מתוכו. "ותרועת מלך בו" - לשון חיבה ורעות כמו: "ויבא חושי רעה דוד העיר וכו' " (שמואל ב טו לו) - אוהב דוד, "ויתנה למרעהו" (שופטים טו ו) וכן תרגם אונקלוס ושכינת מלכהון ביניהון.²⁴

שנה טובה

תכתבו ותחתמו לאלתר לחיים טובים

מחלקי המים

ביום הכפרים תעבירו שופר בכל ארצכם" (ויקרא כה ט). שהוא שופר של חירות! ולפלא מדוע לא נבחר פסוק זה (אולי שלא לערבב את ראש השנה עם יום כיפור). כך או כך, מסדר המחזור מעדיף לחזור לפסוק של פרשת החצוצרות של משה במדבר, הגם שלא מוזכר בו כלל שופר וכל הנושא של חצוצרות מול שופר עשוי לצוף. כל כך למה? אולי בשל שיטת ר' נתן שהבאנו בספרי לעיל שדורשת מפסוק זה את כל שלושת המוטיבים המרכזיים של תפילת ראש השנה: "ר' נתן אומר: אינו צריך, שהרי כבר נאמר: ותקעתם בחצוצרות - הרי שופר, והיו לכם לזכרון - זה זכרון, אני ה' אלהיכם" - זה מלכות". עכשיו ששופרות הושם בסוף, הפסוק החותם את שופרות, חותם גם את הסדר כולו: מלכויות, זכרונות שופרות ואי לכך, אפשר שמסדר המחזור בחר לסיים את שופרות בפסוק שהוא התשתית לכולם. וכל זאת, גם בציפייה לגאולה, בה יתחדש סדר העבודה ונחזור לשילוב של חצוצרות ושופר, כמאמר המשנה בראש השנה פרק ג: שופר של ראש השנה של יעל, פשוט ופיו מצופה זהב, ושתי חצוצרות מן הצדדין. שופר מאריך וחצוצרות מקצרות, שמצות היום בשופר.

²⁴ הזכרנו לעיל את הפסוק מברכת בלעם: "ה' אלוהיו עמו ותרועת מלך בו", פסוק שמסייע להוספת המלכויות לסדר היום בראש השנה. לשופרות היא התרועה וגם לזכרונות - הזכרון, יש אסמכתא ברורה במקרא בהקשר לאחד בתשרי. אבל מלכויות נזקק לפסוק מברכת בלעם. פסוק זה נזכר במלכויות אבל לפסוקי השופרות לא נכנס. מן הסתם משום שאין בו "שופר" בפירוש ומצוות היום בשופר (למרות שחצוצרות כן נכנסו). כך או כך, עפ"י פירוש רש"י מקבל פסוק זה, דווקא מברכת בלעם, חשיבות מיוחדת בראש השנה. לא רק כפסוק שמחבר בין מלכויות לתרועה (ספרי לעיל) אלא גם כפסוק המעיד על תרועת המלך שהיא ריעות וחיבת המלך! התרועה מקרבת את ישראל לאביהם שבשמים לא מתוך אימה ויראה, אלא מתוך ריעות וחיבה. נראה שבכך יש לשופרות מעמד מיוחד שמתחיל במקרא ומסתיים בדברי רש"י אלה. "עלה אלהים בתרועה" - עליית הקב"ה כביכול והמלכתו באים מהריעות והחיבה שבינו ובין צאן מרעיתו שמהללו ומשבחו.